

Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteginden Kurtulmak

A. Nuri Yurdusev*

Giriş: Avrupa'da Olmak Avrupalı Olmamak

Thomas Naff, Uluslararası İlişkiler literatüründe 'İngiliz Ekolü' olarak bilinen yaklaşımın önde gelen eserlerinden birisine yaptığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletler sisteminin ilişkilerini incelediği katkısında şöyle bir gözlemde bulunur:

Ondördüncü yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar yarım binyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu Avrupa kıtasının dörtte biri ile üçte birini istila, kontrol ve idare etti... Buradan çıkarılacak mantıksal sonuç Osmanlı İmparatorluğunun ampirik olarak bir Avrupalı devlet sayılması gerektiğidir. Çelişki şu ki, değildi. İmparatorluğun önemli bir kısmı Avrupada olmasına rağmen, onun Avrupalı olduğu söylenemez.¹

Bu çelişki, yani **Avrupada olmak** ama **Avrupalı olmamak** durumu, başlangıcından günümüze Türkiye-Avrupa ilişkilerinin karakteristik bir özelliği olarak görülebilir. Gerçekten de öyle. 1790'larda Britanya parlamentosunda Türkiye'nin Avrupa güç dengesi sisteminin içinde mi dışında mı olduğu hususu görüşüldü. Geleneksel Türk-Fransız ittifakı dolayısıyla Türkiye'nin **bir bakıma** Avrupa sisteminin

içinde yer aldığı öne sürüldü.²

Daha yakın zamanda, tam olarak belirtmek gerekirse 4 Mart 1997'de, Brüksel'de yapılan Avrupa Hıristiyan Demokratlar Birliği'nin toplantısı sonunda, Belçika, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve İspanya merkez-sağ partilerinin liderleri Türkiye ile 'varolan Gümrük Birliği Antlaşması çerçevesinde inşa edilecek özel bir ilişki kurma' çabalarının yoğunlaştırılması hususunda uzlaştıklarını deklare ettiler. Fakat, yine aynı liderler Türkiye'nin mevcut insan hakları performansı, büyüklüğü ve İslam'ın toplumsal ağırlığı ile Avrupa Birliği tarafından tam üyeliğe alınmasının tahayyül edilemeyeceği konusunda da ittifak ettiler. Avrupa Hıristiyan Demokratlar Birliği Başkanı daha açık konuştu ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'den farklı olarak kültürel, insani ve Hıristiyan değerlerinin bulunduğunu belirtti.³ Avrupalı Hıristiyan Demokratlar Türkiye'nin mevcut Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa'da yer almasını olumlu bulurlarken, O'nun Avrupa Birliği'ne girerek Avrupalı olmasını tahayyül bile edemiyorlar. Sebep olarak da özetle dini de içeren farklı kültürel değerler öne sürülüyor. Lakin, 4 Mart toplantısı ile belki de Hıristiyan Demokratlar çoğu Avrupalının kafasında varolan ikincil düşünceleri yüksek sesle söylemiş oldular.

* Doç. Dr., ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Aslında benzer endişeleri daha önce bir başka resmi ağız ifade etmişti, her ne kadar Hıristiyan Demokratlarınki kadar yankı uyandırmasa da. Avrupa Birliği'nin Hollanda Dönem Başkanı van Mierlo Avrupa Parlamentosu'nda 15 Ocak 1997 tarihinde yapmış olduğu konuşmada Türkiye'nin hayal kırıklığını anladığını söyledikten sonra artık dürüst olma zamanıdır, problemin büyük bir müslüman ülkeyi AB içine alıp almama sorunu olduğunu kabul etmeliyiz dedi. Bunu arzuluyor muyuz? diye sorarken bu sorunun daha önce resmi olarak kimse tarafından ortaya konulmadığını da eklemeyi ihmal etmedi.⁴

Naff'ın Osmanlı İmparatorluğu için yaptığı gözlem 1790'larda Britanya parlamentosunun müzakerelerinde görülüyor. Türkiye Avrupa Güç Dengesi Sistemi'nin bir bakıma içindedir, yani tam olarak içinde değildir. 1856 Paris Antlaşması ile Türkiye zamanın Avrupa Birliği sayılabilecek olan Avrupa Konseri'ne girdi, ama gerek bu Antlaşma hükümleri gerekse Türkiye'nin Avrupa Konseri'ne girişinin meşruiyeti ve Avrupalılığı sorgulanmaya devam etti.⁵ İmparatorluğun çöküşü ile yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin açık ve kararlı Batı yönelimine rağmen yukarıda Avrupalı devlet ve siyaset adamlarının ifadelerinde görüldüğü gibi Türkiye'nin Avrupalılığı yine sorgulanmaya devam etti. Her ne kadar 10-11 Aralık Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği Avrupalılarca tahayyül edilmenin ötesinde kabul edilmiş gibi gözükse de Türkiye'nin Avrupalılığı tartışmalarının sonu geldiği söylenemez.

Avrupada ama Avrupalı değil hali hem Türkiye hem de Avrupa cephesinden bakınca önümüze çıkıyor. Avrupalılar her ne kadar Türkiye'yi Avrupalı olarak görmüyorlarsa da Türkiye'nin Avrupa'daki yerini ya da Avrupa için önemini yadsımıyorlar. Türkiye, Avrupa kendini bildi bileli Avrupa'da, gerek yüzyıllar süren fiziksel, yani beşeri ve coğrafi, varlığı ile gerekse Avrupa politikalarında hep dikkate alın

nan bir aktör veya unsur olarak. Bugün de, büyük ölçüde Avrupa'ya entegre olmuş ekonomisi, çoğu Avrupa orijinli kuruluştaki siyasi varlığı ve değişik Avrupa ülkelerinde göçmen işçi ya da vatandaş olarak yaşayan Türk nüfusu ile Türkiye Avrupa'dadır. Dolayısıyla, kültürel farklar Türkiye'nin Avrupalı olarak kabulünü engelliyor, ama Avrupa'da olmasını engelliyemiyor.

Diğer yandan, Türkiye sadece Avrupa'da olmak istemiyor, aynı zamanda Avrupalı olmak istiyor. Bu istek nerdeyse 150 yıldır açıkça her fırsatta beyan ediliyor. Paris Konferansı'nın müzakereleri esnasında, Sadrazam Ali Paşa'nın muhtemel bir barış antlaşması için 19 Nisan 1855 tarihinde önerdiği taslak madde şöyleydi:

Düvel-i akide, Devlet-i Aliyye'nin Avrupa devletleri beyninde hukuk-i umumiyye kavaidiyle müesses olan cemiyetin menafinden hissedar olmasındaki ehemmiyetin eczay-i mütemmimesinden addedeceklerini beyan, ve tamamıyyet-i mülkiyyesiyle istiklaline riayet eylemeği muvazenet-i umumiyyenin şerait-i esasiyyesinden olmak üzere taahhüd ederler.⁶

Bu taslak ile Ali Paşa'nın dört noktayı vurguladığı söylenebilir: a) Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının ve bütünlüğünün öneminin ifadesi, b) buna imzacı devletlerin (Avrupa'nın büyük güçleri) riayet edeceği, yani Osmanlı'nın bütünlüğü ve bağımsızlığının garanti edileceği, c) İmparatorluğun Avrupa Konseri'nin bir üyesi olduğunun kabulü, ve d) İmparatorluğun Avrupa güç dengesinin devamı için gerekli olduğu. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'nın 7. Maddesi, Ali Paşa'nın yukarıdaki önerilerini, sonuncusu hariç, içerir.⁷ Başka bir deyişle 1855'den bu yana Türkiye Avrupalı olmak istediğini resmen ilan etmektedir. Resmen ilan etmektedir ama Avrupalı olmanın gerekleri konusunda da ciddi politikalar üretmemektedir. Sonuçta hep Avrupa'da olan ama Avrupalı olmayan hali devam etmektedir. Bu çelişkinin, yani Avrupa'da

ama Avrupalı değil durumunun, Helsinki sonrasında ne kadar ve ne zaman giderilebileceği hususunu bekleyip göreceğiz.

Bu makale sözü edilen çelişkili durumu anlama çabasıdır. Bu sorunun Avrupa'yı kurmak ve Türkiye'yi idare etmek siyaseti ile yakından ilgili olduğunu ve tarihin ipoteği altında olduğunu düşünüyorum. Tarihin ipoteği sadece Türkiye-Avrupa ilişkilerinde değil aynı zamanda Avrupa'nın inşasında da etkili. Dolayısıyla bu yazının geri kalanında yapacağım öncelikle Avrupa'nın kurulması, yani ortak bir Avrupalılık aidiyetinin oluşması, sürecini irdelemek ve bu bağlamda Türkiye-Avrupa ilişkilerine bakmak olacak. Her iki konuda da tarihin ipoteği olduğunu belirttikten sonra geleceğe ilişkin birtakım önerilerle yazıyı bitireceğim.

Avrupa'yı Kurmak

Avrupa'yı kurmak tabiri Avrupa'nın ya da Avrupalılığın tabii bir oluşum olmayıp inşa edilen bir eñtite ya da birim olduğu anlamına geliyor. Bu doğru. Çünkü, çoğu sosyal birim ya da aidiyet verili yani tabii elementlere sahiptir, lakin bütün sosyal aidiyetler kazanılmış ya da kurgulanmış unsurları belli ölçüde içerirler. Kurgulanmışlık ya da kazanılmışlık keyfiyeti, sözkonusu sosyal birimin üyeleri üzerinde aktif bir yönlendirici olma durumu sözkonusu olunca daha da artar. Diğer bir deyişle, bir sosyal birim salt olgusal olarak varolma durumundan üyelerinin bilinçli bir şekilde aidiyet hissi ile bağlı olduğu bir duruma geçince bu salt tabii bir sürecin sonucu olarak gelişmez. İngiltere denilen bir toprak parçası uzun zamandan beri vardır ve bu ülke üzerinde İngilizler diye tanımlanan veya İngilizce konuşan insanlar topluluğu da yine uzun zamandan beri var. Lakin İngilizce konuşan ya da İngiliz diye adlandırılan insanların kendilerini İngiltere denilen ülke ile birleştirip bunu bilinçli bir aidiyet keyfiyetine dönüştürmeleri Yüzyıl Savaşları'ndan ve onaltıncı yüzyılda Tudor Hanedanı döneminde yapılan siyasi merkezleşme

süreçlerinden sonra olmuştur. Aynı şekilde uzun zamandan beri belli ölçülerde bilinen Türkiye ülkesi ve bu ülkede yaşayan Türklerin ulus bilinci ile bir milliyet aidiyetine sahip olmaları Tanzimatla başlayıp Cumhuriyetle devam eden merkezleşme süreçleriyle gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi, İngiliz ve Türklük aidiyetleri hem verili hem de kazanılmış özellikleri barındırıyor. Avrupalılık aidiyeti de böyle.

Eğer kısa bir tarihi özet vermek gerekirse, Avrupa'nın bir değer ifade etmesi, bir aidiyet birimini adlandırması yani kurulması süreci Orta Çağ Hıristiyanlığı ile başlar. Hıristiyanlık öncesinde Avrupa değişik adlandırma ve kapsamlarda vardır, ama nötr bir kavramdır ve coğrafik bir adlandırmadan ibarettir.⁸ Sözkonusu değer içeriklendirilme süreci hep olumsuzlanan bir ötekine karşı yapılır. Müminler topluluğu, yani Hıristiyanlar tanrıtanımazlara yani kafirlere karşı olumlanarak Avrupa'nın, o zamanki adıyla *res Publica Christiana* (Hıristiyan Ülkesi), olumlanması ve daha makul, doğru, kabul edilebilir bir değer ifade etmesi sağlanır. Modern dönemde dinin etkisinin azalmasıyla Avrupa dinsel değil kültürel bir anlam kazanır ve Avrupalılık medenilikle özdeşleştirilir. Medeniyeti temsil eden Avrupalılık barbarlığı temsil eden diğer formlara karşı öncelenir ve yine müsbet bir değer atfedilir.⁹

Burada üzerinde durulması gereken hususlar şunlar: Öncelikle, Avrupa'nın veya Avrupalılığın, diğer bütün toplumsal aidiyet birimleri gibi kendisinden gelen diye tanımlanabilecek müsbet unsurları var. İkincisi, Avrupa aidiyeti salt bu müsbet unsurlarla, yani onların kendi evreni dahilinde içselleştirilmesiyle oluşmaz. Bilakis, bir ötekinin varlığı ve onun menfi tanımlanmasıyla oluşur.

Avrupa'nın pozitif unsurlarla tarih içerisinde kurulması süreci Eski Yunan ve Roma dünyası ile başlatılır. Hıristiyanlık ve Cermen istilalarının akabinde Feodalitenin oluşmasıyla devam eder. Modern dönemde Rönesans, Refor-

masyon ve Karşı-Reformasyon hareketleri, ulus-devletlerin ortaya çıkışı, deniz aşırı genişleme ve kolonizasyon, bilimsel devrimler ve Aydınlanma ile günümüzdeki Avrupa Birliği'ne ulaşır. Avrupa'nın negatif unsurlarla kuruluşu da Eski Yunan'dan başlatılabilir. Eski Yunan'dan bu yana Avrupa kendini olumlamak için hep menfi tanımlanan bir öteki yaratır. Bu bir eksen menfileştirilen ikilemlerle ifade edilir. Yunanlılar barbarlara (yani Perslere) karşı, inananlar (Hıristiyanlar) kafirlere (özellikle Müslümanlar ve Türkler) karşı, medeniler barbarlara (Türkler, Asyalılar, Ruslar, Yerliler) karşı şeklinde konumlandırılan ikilemlerde olduğu gibi. Avrupa'nın tarih içinde bir süre ötekisi olmuştur. Başka bir ifadeyle, Avrupalılık aidiyeti böylesine negatif bir tanımlama üzerine kurulmuştur.¹⁰

Avrupa'nın kurulmasında kullanılan öteki-ler dahili ve harici olarak tasnif edilebilir. Harici ötekilere yukarıda değindik. Belki bunlara günümüzde Amerika ve Japonya'yı da eklemek gerek. Dahili ötekiler belki harici ötekiler kadar vurgu yapılmasa da Avrupa'nın aidiyet oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Avrupa'nın bugün için en önemli dahili ötekisi göçmen işçilerdir. Bugün Avrupa'da yükselen ırkçılık ve zenofobiya (yabancı düşmanlığı) bunun göstergesi. Tarihte Avrupa'nın dahili ötekisi Yahudiler ve Çingenelerdir. Avrupa'nın bir diğer dahili ötekisi ise kendi geçmiştir. Modern Avrupa'nın militan aydınlanmacıları için Orta Çağ dönemidir. Fransa'nın radikal Cumhuriyetçileri için devrim öncesi dönemdir. Ve Günümüz Avrupası için de Nazizmdir. Burada Yahudiler ve anti-semitizm ile Almanlar ve Nazizm üzerinde duracağım.

Anti-Semitizm ve Anti-Nazizm

Anti-Semitizm ya da Yahudi düşmanlığı Avrupa'nın kurulmasında Hıristiyanlığın yaygınlaşmaya başlamasından itibaren kullanılan ve belki de günümüzde de çeşitli şekillerde devam eden bir öteki unsurudur. Her ne kadar Anti-Semitizmin kökeni daha gerilere götürülebilirse de, Yahudilerin yaygın olarak Avru-

pa'da kovuşturmaya ve soruşturmaya uğramaları ve Avrupa'dan tehciri onüçüncü yüzyıldan itibaren başlar. Yahudiler 1290'da İngiltere'den, 1394'te Fransa'dan ve 1492'de de İspanya'dan tehcir edilirler. Reformasyon ve Karşı-Reformasyon döneminde (15-17. Yüzyıllar) özellikle Orta Avrupa'da bulunan çok sayıda Yahudi baskılara ve kovuşturmalara maruz bırakılarak göçe zorlanır. Bütün bu tehcir ve tasfiye hareketlerinde en şiddetlisi ve baskıcı olanı İspanya'da görülür. 2 Ocak 1492'de zafer edasıyla Granada'ya giren, yani Müslümanların son tutunma noktasını düşüren, Katolik Ferdinand ve Isabella aynı yılın 31 Mart'ında Yahudilerin Tasfiye Fermanını imzaladılar. Fermanın buyruğu şöyleydi:

Yahudilerin Hıristiyanların içine karışmasının en büyük şerre vesile olduğu tarafımızca engizitörler ve diğer şahıslarca bildirilmiştir. Yeni Hıristiyan olanlara Musevi ibadet ve dua kitaplarını getirerek, Yahudi tatil günlerini söyleyerek, ayinlerde kutsanmamış ekmek vererek, beslenme yasaklarını öğreterek ve Musa'nın Hukukuna uymaya ikna ederek onları ve çocuklarını yoldan çıkarmak için Yahudiler ellerinden geleni yapıyorlar. Nihayetinde, kutsal Katolik inancımız aşağılanıyor ve adileştiriliyor. Bütün bu şerhlere bir son vermenin en etkili yolunun Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin kesin olarak koparılması ve bunun da ancak onların krallığımızdan tasfiyesi ile mümkün olabileceği sonucuna varmış bulunmaktayız.¹¹

Yahudilere işlerini tasfiye etmek ve mülklerini satmak için dört ay süre verildi. 31 Temmuz'a kadar, yani Christopher Columbus'un üç gemi ile 2 Ağustos'da okyanusa açılışından iki gün öncesine kadar, İspanya'yı terketmek zorundaydılar. Ya da Katolik inancını benimsemek. Yahudilerin büyük çoğunluğu sürgünü tercih etti, sadece elli bin kadarı son anda Katolik oldu. Bu hikayenin önemi nedir ve Avrupa'nın kurulması açısından ne anlam ifade ediyor?

Bir kere bu hikaye 31 Temmuz 1492'de bitmedi. Son anda Yahudilik inancını bırakıp Katolikliğe girenlere yıllarca hep kuşkuyla bakıldı. Onların samimi katolik oldukları kabul edilmedi. Dahası bu samimiyet testi ve acaba hakiki Katolik mi kuşkusu toplumun geneline teşmil edildi ve 'neseb sahilliği'ni öngören engizisyon yasaları çıkarıldı. Herkesin doğuştan nesebinin sahil olup olmadığı sorgulandı. Başka bir deyişle, hem ırk hem de din bazında bir ayrımcılık hakim oldu. Anti-semitik söylem öylesine güçlüydü ki nesebin sahil olması yeterli değildi, önemli olan bunun böyle olduğunun otoritelerce kabulüydü. Bütün bu yasalar ancak ondokuzuncu yüzyılın ortalarında kaldırılabilirdi. İspanya'daki bu anti-semitizmin Hitler dönemindeki vahşetden pek geri kalır yanı yoktu.¹² İspanya'da açık bir şekilde olan anti-semitizm bütün Avrupa genelinde belli ölçüde görüldü ve belki hala görülüyor.

Avrupa'daki anti-semitizmin değişik açıklamaları yapılabilir. Her ülkeye özgü nedenler ileri sürülebilir. Etnik, coğrafi, mali, iktisadi ve değişik sosyo-politik konjoktür faktörleri etkili olmuş olabilir. Bütün Avrupa ve hatta Amerika için söylenebilecek bir sebep din faktörü yani Hıristiyanlıktır.

Hıristiyanlığın anti-semitizmin kaynağı olmasının nedeni şüphesiz Yahudilikle Hıristiyanlık arasındaki rekabettir. Her ne kadar Hıristiyanlık kendinden önce gelmiş olan Yahudiliğin tamamlayıcısı olduğunu iddia etmişse de, yani Yahudilerin kitabını Eski Ahit Hıristiyanlığinkini de Yeni Ahit diye tanımlayarak bir süreklilik oluşturulmak istenmişse de, bu iki din, özellikle ilk yüzyıllarda, karşılıklı rekabet içinde olmuşlardır. Yahudiler açısından bakınca sonradan gelen bu din, yani Hıristiyanlık, bir heresidir, batıl dindir, tıpkı Hıristiyanlığın da kendisinden sonra gelen İslam'ı bir heresi olarak addetmesi gibi. Hıristiyanlar açısından bakınca Yahudilik artık miadını doldurmuş bir dindir, tıpkı Müslümanların Hıristiyanlığı miadını doldurmuş bir din olarak gördüğü gibi.

Hıristiyanlığın antisemitizmin kaynağı olmasının daha özel bir nedeni de İsa'nın çarmıha gerilmesinden Yahudilerin sorumlu tutulmasıdır. Bu kabule göre, Yahudiler İsa'yı katletmişlerdir. Bu inancın temeli de Matta İncilinin 27. Babında bulunur. Matta İncilinin anlamına göre; İsa'nın Mesihlik iddiasını kabul etmeyen ve onun bir sahtekâr olduğunu söyleyen Yahudi toplumunun önde gelenleri öldürülmesi için İsa'yı Romalı Vali Pilate'a teslim ederler. Pilate İsa'nın suçsuz olduğunu düşünmektedir. Festival döneminde Vali tarafından halkın seçtiği bir suçlunun affedilmesi bir gelenektir. O anda İsa Mesih'den başka suçlu olarak tutulan İsa Bar-Abbas adlı biri daha vardır. Gerçi Pilate İsa Mesih'in suçlu olmadığını ve bu nedenle de O'nu serbest bırakmayı düşünmektedir, ama adetlere uyararak halka sorar: "Kimi bırakmamı istersiniz, İsa Mesih'i mi yoksa İsa Bar-Abbas'ı mı?" diye. Yahudilerin ileri gelenlerinin organizasyonu ile kalabalık İsa Bar-Abbas'ın serbest bırakılmasını ister. Pilate'ın yapacağı başka bir şey kalmamıştır. İsa Mesih çarmıha gerilir.

Bu vakaya dayanarak, Hıristiyanlar İsa'nın çarmıha gerilmesinden bütün Yahudi halkını müştereken sorumlu tuttular yüzyıllar boyunca. Örneğin Alman Katolik Kilisesine göre rezil ve kötü niyetli bir halk olan Yahudiler İsa'nın öldürülmesinin sorumlusuydu. Bu düşünce özellikle iki savaş arası dönemde yaygın olarak işlendi.¹³ 1960'lı yılların başında Amerika'daki değişik kiliselerin müdavimleri arasında yapılan ampirik araştırmalar Hıristiyanlar arasında İsa'nın ölümünden Yahudilerin sorumlu olduğu inancının hayli yaygın olduğunu ortaya koymuştur.¹⁴ Vatikan Konsey'i Yahudilerin İsa'nın çarmıha gerilmesinden müştereken sorumlu oldukları fikrini ancak 1965'te kaldırdı. İşte bu düşünce Hıristiyanlıktaki anti-semitizmin temelini oluşturmuştur.

Hıristiyanlığın tarihte Yahudi düşmanlığını, yani anti-semitizmi, teşvik ettiği doğru. Bunun yakın zamanlara kadar devam ettiğini

belirttik. İki örnek sunuyorum. Birincisi Hitler'den. Bakınız Hitler yahudi soykırımını kendince nasıl meşrulaştırıyor: “Yüce Yaratıcı'nın iradesine uygun olarak davrandığıma inanıyorum: Yahudi'ye karşı kendimi savunarak, Tanrı'nın davası için savaşıyorum.”¹⁵ İkincisi de Amerika'dan. James Brown Amerika'daki Hıristiyanlık öğretimi üzerine yazdığı bir makede bazı Amerikan kiliselerinin Pazar Kursları'nda kullanılan kitaplardan birinde aşağıdaki ifadelere yer verildiğini aktarır: “Yahudiler sırtlarını Tanrı'ya döndüler, O'nun Oğlu'nu reddettiler, pagan tanrılara taptılar. Sonuç olarak yüzyıllarca bunun için cezalandırıldılar. Hiç bir yerde gerçekten istenmiyorlar.”¹⁶ Bunlar anti-semitizmin Hıristiyanlıkla olan bağını kurmak için yeterlidir sanıyorum.

Hıristiyanlık sadece Avrupa'da yaygın değil ve anti-semitizm de yalnız Avrupa'da yer etmedi. Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi Amerika'da da var. Lakin, uzun yıllar boyunca Yahudiliğin anti-semitik söylem ile Avrupa'nın bir ötekisi olarak kullanıldığının örnekleri bunlar aynı zamanda. Yahudiler rezil, Tanrı'ya sırtını dönmüş, kötü niyetli, İsa'yı katleden, sahtekar, cimri gibi menfi tanımlamalarla Hıristiyanların (Avrupalıların) olumlanması için bir araç işlevi gördüler. Tarihin en büyük soykırımlarından birisi olan Nazilerin Yahudi soykırımını bir yandan anti-semitizmin ulaştığı en yüksek nokta olurken, diğer yandan da paradoksal bir şekilde Avrupa'daki antisemitik söylemin yokolmasında ya da marjinalleşmesinde belli bir işlev gördü. Milyonlarca Yahudinin hunhar bir şekilde katledilmesi Avrupa için büyük bir travmaydı. İşte bu travma Avrupa'da anti-semitik söylemin sonunu getirdi.

Öte yandan aynı travma eskinin hegemonik söylemi anti-semitizm yerine yeni bir hegemonik söylem yarattı: Anti-nazizm. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın kendisini tanımlama çabalarında kullandığı ve halen de kullanılan ötekilerinden birisi böylece Nazizm oldu. Bu ötekileştirme dahilinde Almanlar da zımnen, en

azından tarihin o dönemine gönderme yapılarak, öteki muamelesi gördüler. Anti-nazizm hegemonik bir söylem olarak nerdeyse her alanda kullanıldı. Hatta Almanlar tarafından bile. Şüphesiz geçmişin ötekileştirilmesi sadece Almanlara ya da Avrupalılara mahsus bir durum değil. Bütün devrimler, bütün rejimler kendilerinden önce gelenleri biraz ötekileştirirler. Yukarda belirttiğim gibi militan Aydınlanmacılar Orta Çağ Avrupasını, Devrim Fransa'sı Devrim öncesini ötekileştirdi. Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı'yı, Meiji Japonya'sının Tokugawa Japonya'sını ötekileştirdiği gibi. Lakin, anti-nazizm kadar yaygın ve etkili bir hegemonik söylem ve bunun sonucu bir ötekileştirme tarihte azdır. Bunun en yakını belirttiğim gibi anti-semitizm olmuştur.

Anti-nazizmin hegemonik gücü dediğim gibi her alanda etkili olmaktadır. Geçmişe bakarken, günümüzdeki politikaları ve kuruluşları oluştururken, günümüzde ve tarihte değişik kişileri değerlendirirken. Geçmişe bakarken, yani Avrupa tarihini yazarken, anti-nazi söylemin hegemonik gücü bizim normal bitaraflık kıstası ile Almanya tarihini incelememizi, İkinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini açıklamamızı ve iki savaş arası dönemi değerlendirmemizi neredeyse imkansız kılmaktadır. Artık Almanya'nın tarihi boyunca hep büyük güç olma amacıyla hareket ettiğine, *lebensraum* politikası güttüğüne ve bunun için varolan dengeleri altüst ederek dünyayı felaketlere garkettiğine inanıyor çoğu insan. Yine çoğu insan İkinci Dünya Savaşı'nın sorumlusunun Hitler olduğundan emin. 1930'lu yıllardaki birçok olayın faili de Hitler ve Naziler. Örneğin olağanüstü hal yasalarını çıkarma bahanesi olsun diye *Reichstag*'ı (Alman Parlamentosu) yakan nazilerdi, ya da Çekoslovakya'nın paylaşılmasının sorumlusu Hitler'di. Anti-nazi söylemin gücü sayesinde, sadece Almanya'nın değil hemen her devletin büyük güç olma amacı ya da hayalini taşıdığı gerçeği; İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda yarı-tecrit politikası güden İngiltere ile tam-tecrit politikası güden ABD'nin ve

Birinci Dünya Savaşı'nın akabinden itibaren sürekli makuliyet sınırlarını zorlayan Fransa'nın sorumluluklarının bulunduğu; Reichstag'ı yakanın aynen itiraf ettiği gibi Hollandalı van der Lubbe olduğu veya Çekoslovakya'nın paylaşılmasında inisiyatifin Hitler ya da Almanya'dan değil İngiltere'den geldiği bugün artık çok az insan tarafından idrak ediliyor.¹⁷

Yine hegemonik anti-nazi söylem sayesinde Hegel ve Nietzsche, hatta Heidegger bile, nazizmin düşüncesi babaları olarak görülebiliyor. Bir şer ve şeytani figür olarak beş milyondan fazla Yahudiyi katleden Hitler hep aklımızda iken, bunun en az beş katı insanın öldüğü İkinci Dünya Savaşı'nda rol oynayan diğerleri, örneğin Winston Churchill, hep müsbet sıfatlarla anılıyor. Wagner'in bestelerini daha düne kadar Kudüs Senfoni Orkestrası icra etmiyor. Wagner anti-semitist olduğu için değil, çünkü daha başka birçok bestekâr var anti-semitist olan. Sebep Wagner'in Hitler'in en sevdiği bestekâr olması. Anti-nazi söylemin gücü karşısında Wagner'in Hitler'den çok önce yaşamış olması O'nu kurtarmıyor. Avusturya'da iktidara ortak olan Özgürlük Partisi'ne ve lideri Jörg Haider'e gösterilen dış-tepki de bir bakıma anti-nazi söylemin hegemonik gücünden kaynaklanıyor. Neo-faşistler İspanya ve İtalya'da da hükümete girmişlerdi ve Le Pen'in Ulusal Cephesi Fransa'da mahalli idarelerde iktidar olmuştu. AB ve diğerleri fazla bir tepki göstermemişlerdi. Haider'e duyulan tepki o zaman salt ırkçı ya da yabancı düşmanı ve aşırı sağcı olmasından değil, O'nun Hitler'e sempati ifade eden beyanlarda bulunmasından.

Anti-nazizm günümüz politikalarının ve kuruluşlarının oluşumunda da etkili olmuştur demiştik. Aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kendini savaş öncesi döneme göre tanımlamaya ve bu minval üzere politikalar oluşturmaya çalıştı. NATO'nun kurulmasındaki gayenin Amerikalıları Avrupada tutmak, Rusları dışarda tutmak ve Almanları da **baskıda** tutmak olduğu söylenir. Aynı şekilde

AB'nin bir amacının da *Almanya'yı dizginlemek* olduğu perde arkasında hep bilinen bir tutum. Fransa'nın AB konusundaki iştiağının bu hususla bağlantılı olduğu herkesin dilinde. Bütün bunlar anti-nazi söylemin hegemonik gücünü göstermek için yeterlidir sanıyorum.

Anti-nazi söylem tıpkı anti-semitist söylem gibi Avrupa tarihinin Avrupa üzerindeki ipoteklerinden birisi. Anti-semitizmin ipoteğinden kurtulmuş olan Avrupa'nın anti-nazizmin ipoteğinden henüz kurtulmadığı görülüyor. Yüzyıllarca Hıristiyanlar İsa'nın çarmıha gerilmesinden Yahudileri müştereken sorumlu tuttular. Bugün de Yahudiler ve anti-nazi söylemin temsilcileri Almanları Hitler'in soykırımından dolayı müştereken sorumlu tutuyorlar. Onun içindir ki, yıllar geçmiş olmasına ve suçların şahsiliği prensibine rağmen, bugünün Almanları bugünün Yahudilerinden her fırsatta özür dilemekleler.

Avrupa'nın kurulması, yani ortak ve bütünlüğe bir Avrupa entitesi ya da aidiyetinin oluşması zor ve meşakkatli bir uğraş ve bu uğraşın başlangıcı da ne Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin ne de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ile başlıyor. Sürecin uzun bir tarihi geçmişi var, Avrupa'nın değer ifade eden bir tanımlamayla ortaya çıkmasına kadar götürülebilecek bir geçmiş. Avrupa Birliği düşüncesi, Avrupa'da varolan Hıristiyan İlkesi'nin olgusal ve kavramsal düzeyde gündemden çıkmaya yüz tutması ve tek tek ulus-devletlerin oluşmasıyla beraber dile getirilir. Hinsley bunun Dante'nin *De Monarchia*'sıyla başlatılabileceğini söyler ki doğrudur.¹⁸ Avrupa birliği ve bütünlüğünün kurulmasında her türlü birlik ve bütünlük çabasının önündeki tek tek birey ya da toplumların sahip oldukları özgürlük ve kısmen de refahı kaybetme endişesi gibi genel zorluk ve engellerin yanında Avrupa'ya özgü olanları da var.

Bunların en başında bugünün Avrupa Birliği'ne temel oluşturacak ortak bir aidiyet bi-

lincinin yeterince oluşmamasıdır. Yahut, ne derecede olursa olsun varolan Avrupalılık aidiyetinin Avrupa Birliği ile tam olarak ifade edilmemesidir. Dahası Avrupalılık aidiyetinin AB gibi bir örgütsel birlik ile bütünleşmesinin sahip olunan ulusal ve lokal aidiyetleri yoketme endişesidir. Bu endişe AB'nin kurucu antlaşması olan Maastricht Antlaşması Genel Hükmüleri'nin F maddesinde Birliğin üye ülkelerin ulusal kimliklerine saygı göstereceği hükmüne rağmen çeşitli şekillerde duyuluyor. AB'nin Avrupalılarca bir aidiyet bilinci ile içselleştirilmediğinin bariz göstergeleri var. AB'ne ilişkin yapılan referandumlar ekonomik beklentisi fazla olmayan Fransa, Danimarka, İsveç, Finlandiya gibi ülkelerde kıl payı geçti. İngiltere ve Almanya'da hükümetler referandumda gitmeye cesaret edemedi. Son Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Avrupa genelinde katılım oranı ortalama yüzde otuzbeşler civarında gerçekleşti. Bu oran, çoğu ülkedeki ulusal parlamento seçimlerine katılım oranının yarısından daha az.

Avrupa Birliği'nin Avrupa kimliğini tam temsil edemediği ortada. Hatta temsil edebileceği de şüpheli. Avrupa Birliği'nin Avrupalıların tarihsel tecrübesinin çok kısa ve sınırlı bir kısmına tekabül ettiğini dolayısıyla Avrupa Birliği'nin Avrupa aidiyetini temsil edemeyeceğini savunanlar var.¹⁹ Aidiyet meselesinin Avrupa entegrasyonu ile ilgili son antlaşmalardaki formülasyonundan bunun 1970'li yıllarda entegrasyon sürecinde oluşan bazı aksaklıkları giderme amacıyla ortaya atıldığına hükmediyor Bram Boxhoom.²⁰ Bu her iki argümanın da doğruluk payı var. Avrupa Birliği gerçekten de Avrupa tecrübesinin çok az bir bölümünü oluşturur. Dahası bugün de bütün Avrupa'yı kapsamaktan uzaktır. Avrupa Birliği'nin aidiyet meselesine eğilmesinin bazı pragmatik gerekçeleri de olabilir. Çünkü böylesine bir proje için pazardaki süt fiyatından daha heyecan verici bir şeyler gerekmektedir. Lakin bütün bunlar AB'nin Avrupa kimliği ile

bağlantılı olmadığını ve Avrupalılığı hiç temsil etmediğini göstermez. AB'ne girmek isteyen çoğu ülke bunun iktisadi ve siyasi belli avantajlarının yanında Avrupalılığın bir tescili olacağını da düşünmektedirler. Her halde bunu en iyi Türkler bilir!

Avrupa bütünleşmesinin önündeki Avrupa'ya özgü engellerden bir diğeri de Avrupa kimliğinin ağırlıklı olarak bir öteki ile tanımlanmasıdır. Avrupa ağırlıklı olarak negatif unsurlara dayanarak kurulmuştur ve bugün bile bu negatif unsurların önemini kaybettiği söylenemez. Göçmen işçiler (örneğin Almanya'da Türkler), Avrupa dışından özellikle eski sömürgelerden gelip yerleşenler (örneğin Fransa'da Kuzey Afrikalılar, İngiltere'de Asyalılar), nazi dönemi (ve Almanlar?), (siyasal) İslam, Amerika, Rusya ve Japonya günümüzde değişik şekillerde ötekileştirilerek Avrupa'nın kurulmasında negatif unsur olarak kullanılmaktadır. Şüphesiz her kimlik birimi kendini ayırtetmek için bir başkasından farkını göstermek durumundadır. Yalnız, bu ayırtetme eylemi aidiyetin ağırlıklı olarak tanımlanmasını oluşturursa, o zaman, ötekinin tehditkâr niteliği azaldıkça aidiyeti tanımlama veya bütünlüğünü sağlama durumu da kaybolacaktır. Salt negatif unsurlara dayanan bir aidiyetlenme ve bütünlenme süreci kısa vadeli olmak durumundadır. Pozitif unsurların işlenmesi ve öne çıkarılması gerekmektedir.

Pozitif unsurların zayıflığı ve ulusal ya da lokal aidiyet birimlerinin gücü Avrupa bütünleşmesinin bir başka zorluğudur. Aslında Avrupa'nın pozitif unsurlarını küçümsememek gerekir. Demokrasi, insan haklarına saygı, çoğulculuk, azınlıklara kendilerini ifade etme özgürlüğü Avrupa'nın artı hanesine yazılacak pozitif unsurlar ve önemli kazanımlar. Lakin bu noktalarda sorunlar var. Öncelikle demokrasi ve çoğulculuk hususunda tam bir uzlaşma olduğu söylenemez. Çünkü, Fransa ve biraz Almanya eksenli ülkeler demokrasiyi bir ideal ve çoğulculuğu da bu idealde kayıtlanmış ola-

rak anlarken, İngiltere eksenli topluluklar demokrasiyi bir teknik ya da oyunun kuralı ve çoğulculuğu da oyunun kurallarının ihmal edilmemesi olarak algılamaktadırlar. İngiltere'nin oybirliği yönteminde ısrar ederken Fransa'nın tercihli çoğunluk yöntemini savunması farklı demokrasi anlayışından kaynaklanmaktadır. Yine aynı şekilde, Avusturya'da Özgürlük Partisi'nin hükümete girmesine Fransa'nın sert tepkisine karşılık İngiltere'nin mutedil tepkisi farklı demokrasi ve çoğulculuk anlayışındandır.²¹

Jörg Haider'in şahsına ve partisine gösterilen tepkinin değişik açıklamaları yapılabilir. AB elitinin Avrupa ideallerine ve değerlerine olan bağlılığının bir ifadesi olarak görülebilir. Avrupa'nın Avusturya'ya bakarken aynada kendini görmesinin yol açtığı bir çılgılık olarak alınabilir.²² Avrupa projesinin istenilen başarıyı gösterememesi karşısında bir tür gündem saptırması olarak yorumlanabilir.²³ Avusturya hükümetine duyulan tepki bir ideal olarak demokrasi savunusu gibi görülebilir. Ama bir teknik olarak demokrasinin ihlalidir ve AB'nin demokratik kredibilitesinin zayıflığını da göstermektedir. AB'nin demokratik niteliği ve kredibilitesi bir kurum olarak henüz gelişmemiş durumda. Birliğin seçilmiş tek organı Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri sınırlı. Brüksel bürokrasisi demokratik hesaba çekilmeye tam açık değil. Kant 1795'de yazmış olduğu Ebedi Barış Üzerine Düşünceler adlı denemesinde ebedi barış için, yani Avrupa birliği ve barışı için, mantıksal olanın ortak bir cumhuriyet kurmak olduğunu ama bunun pratikte mümkün olmadığını ve dahası bir kere kurulursa despotikleşmesi riskini taşıdığını söyler.²⁴ Kant'ın bu endişelerini bugün kayda değer sayıda insan Brüksel merkezli Birlik için taşıyor.

Demokrasi ve çoğulculuğun yanında Avrupa kimliğine pozitif temel oluşturabilecek olan performans unsuru da henüz zayıf. AB'nin çok iyi bir performans gösterdiği söylenemez. Birlik üyesi ülkelerde işsizlik ve ekonomik büyüme sorunları varken AB dışında kalmayı

tercih eden Norveç ve İsviçre'de işler çok daha iyi. Avrupa para birimi Euro'nun da başarılı olduğu söylenemez. Avrupa'nın kurulmasında pozitif unsurları oluşturan bu hususlarda daha olumlu gelişmeler gerekiyor.

Avrupa bütünleşmesinin engellerinden olan ulusal ya da lokal aidiyetlere bağlılık devam ediyor. Hatta, aidiyet temsiline ve ifadesinde bütüncül ya da genel aidiyetlerden çok lokal aidiyetlerin başat olduğunu söyleyebiliriz. Gerçi AB projesi ulusal ya da lokal aidiyetlerin yok edilmesi projesi değil. Lakin, ulusal ve lokal aidiyetlerin başat durumu AB'ne kuşkulu bakmayı beraberinde getiriyor. Her ne kadar ortak bir Avrupa tarihinden ve ortak bir tecrübeden bahsedilse de, bu tecrübenin değişik uluslarca farklı yaşanması ve algılanması Avrupa bütünleşmesini zorlaştırıyor. Üç büyükler denilen İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ne tarihdeki ne de bugünkü Avrupa vizyonları örtüşüyor. Fransa ve Almanya birbirine daha yakın, ama kuşkuları yok olmamış durumda. Fransızlar için Avrupa demek Fransa demek ve Almanların bunu Almanlaştırmalarından korkuyorlar. Bu endişe İngilizler tarafından da paylaşılıyor. Dahası onlar ada olmanın avantajlarını kaybetmek istemiyorlar ve kıtanın, yani sorunlar yumağının, içine girmekten çekiniyorlar. Almanlar geçmişin travmasını henüz atlatmış durumda değil ve bunun her an kendilerine hatırlatılması karşısında ne yapacaklarını da bilmiyorlar. Bütün bu farklı vizyon ve tarihin getirmiş olduğu kısıtlamalar ve endişeler sonunda Dominique Moisi'nin dediği gibi İngiltere+Fransa+Almanya eşittir üç olmuyor, hatta ikiden az oluyor.²⁵

Bu yazının başında Avrupa'nın kurulması ile Türkiye'yi idare etmek siyasetinin ilintili olduğunu belirtmiştim. Avrupa'nın kurulması nasıl meşakkatli bir süreç ise Türkiye'nin idare edilmesi de öylesine meşakkatli bir uğraş. Dahası Türkiye'nin AB'ye girmesi Türkiye açısından da Avrupa'nın kurulması açısından da önemli. Yukarda değindiğim Avrupa'nın de-

mokrası ve çoğulculuk meselesinin çözümü ya da giriftleşmesini getirebilir bu. Öyleyse, Türkiye'yi idare etme sürecine biraz yakından bakmamız gerekiyor.²⁶

Türkiye'yi İdare Etmek

Eğer kısa bir tarihçe vermek gerekirse Türkiye'nin Avrupa için onsekizinci yüzyıla kadar dış tehdit unsuru olan bir öteki olduğunu söylemek durumundayız. Bu dönemde güç ve inisiyatif daha ziyade Türkiye'de olduğu için Avrupa'nın idare etme siyaseti savunma ve inkar odaklı bir siyaset. Türkler Avrupa aidiyetinin olumlanması için kullanılıyor.²⁷ Onsekizinci yüzyıldan günümüze Türkler'in Avrupa'nın olumlayıcısı bir öteki konumundan çıktığını söylemek zor. Lakin, inisiyatif ve güç Avrupa lehinde olduğu için idare etme siyaseti savunma ve inkar odaklı değildir. Tehditden telkine uzanan bir skalada yürütülür. İdare etmek siyaseti oyalamak şeklinde de uygulanır, özellikle Türkler hep böyle algılar.

Bu idare etme tavrı AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde özellikle yakın yıllarda belirgin bir şekilde görülür. Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylığının tescilinin idare etme politikasının bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Türkiye'ye 1997 Aralık ayında yapılan Lüksemburg zirvesinde adaylık statüsü verilmedi. Türkiye'nin AB'nin koyduğu kriterlerden uzak olduğu gerekçesiyle. İki yıl sonra ne değişti de bu statü verildi? Lüksemburg'da dile getirilen Kopenhag kriterleri de denilen kıstaslar açısından iki yıl içinde Türkiye'de kayda değer müsbet yönde herhangi bir adımın atılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aslında bunu AB sözcüleri de belirtiyor. Televizyonlara yansıyan konuşmasında AB'nin Türkiye temsilcisi Karen Fogg sadece DGM'lerden askeri hakimlerin çekildiğini saymakla yetindi. Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine ise daha açık konuştu. Vedrine'ye göre Avrupalıların Helsinki sürecinde Türkiye'ye ilişkin iki esas kaygısı vardı: Birincisi Türkiye'nin bugün hâlâ

Kopenhag kriterlerini uygulamaktan çok uzak oluşu; ve ikincisi de Türk yöneticilerin gerekli reformları yapmada istekli olmadığı şüphesi.²⁸ Görüldüğü gibi Vedrine Türkiye'de Lüksemburg'dan bu yana hiçbir şeyin yapılmadığını söylüyor nerdeyse. Haksız da sayılmaz.

Öte yandan, 1999 Temmuz'unda yapılan anketler Avrupa kamuoyunun Türkiye'nin yakın bir gelecekte AB üyesi olmasına karşı çıktığını göstermekteydi. AB'nin istatistik merkezi Eurobarometre tarafından 15 AB üyesi ülkede yapılan araştırmada, Türkiye'nin AB'ne üye olmasına Avrupa kamuoyunun yüzde 47'si karşı çıkarken sadece yüzde 29'u destekliyor ve yüzde 24'ü de çekimser kalmayı yeğliyordu.²⁹ Başka bir deyişle Avrupa kamuoyu Türkleri, Avrupalı olarak görmüyorlar(dı). Lüksemburg'dan Helsinki'ye önemli bir adım atılmadı Türkiye'de ve Avrupa kamuoyunun çoğu da Türkiye'yi Avrupalı olarak kabul etmiyor. Öyleyse, neden Helsinki'de adaylık statüsü tescil edildi? Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya açısından stratejik konununun Avrupalılarca algılandığı, ABD'nin yoğun lobi faaliyetinin meyve verdiği ve uzun vadede Türkiye gibi büyük bir ülkenin Almanya'ya karşı denge oluşturmada katkısının Fransızlar tarafından düşünüldüğü gibi değişik cevaplar verilebilir.

Helsinki zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin AB'nin Türkiye'yi idare etme siyasetinin bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Fransa Dışişleri Bakanını dinleyelim: "Avrupalılar sonunda anladılar ki, bu iki noktada çakılıp kalındığı takdirde çözüm üretmek mümkün olamayacaktı. Adaylık statüsü tanınarak bir dinamiğin serbest bırakılması benimsendi.... Çözüm bekleyen sorunlar nedeniyle pek çok ülke Türkiye'nin adaylığına karşıydı. Biz onlara şunu söyledik: Bu sorunlar sonra çözülebilir, Türkiye'ye adaylık statüsü tanınarak işe başlanmalıdır."³⁰ Fransız bakan şunu demek istiyor: Lüksemburg formülünün

Türkiye'yi idare etmek için pek işe yaramadığını gördük ve yeni bir formülasyon denemeye karar verdik. Yeni formülasyon da adaylık statüsünü içeriyor.

AB'nin Türkiye'yi idare etme politikasının Türkiye'nin AB üyeliği ile neticelenmesi, Türkiye gibi müslüman bir ülkenin AB'de yer alması, herşeyden önce AB'nin çoğulculuk niteliğinin tam anlamıyla belirginleşmesi olacaktır. Avrupa'nın tarihten gelen önyargılarının belirleyici etkisinin kalmadığını gösterecektir. Bugün çoğu Avrupalının günlük yaşamında Hıristiyanlığın fazla bir belirleyici etkisinin bulunmadığı, hele toplumsal ve siyasal arenadaki etkisinin ihmal edilecek ölçüde olduğu söylenebilir. Lakin, Edward Mortimer'in dediği gibi Hıristiyanlık mirası Avrupa kimliğinin önemli bir parçasıdır ve Avrupa'nın sınırlarının nerede çizileceğini, içerde ve dışardaki Müslüman topluluklarla ilişkilerini kaçınılmaz olarak etkileyecektir.³¹ Diğer yandan AB'nin Türkiye'nin tam üyeliğe giden süreçte demokrasi insan hakları gibi konularda sebat edip istisna cümleciklerine ve uygulamalarına yer vermemesi AB'nin pozitif unsurlara dayanan niteliğini kuvvetlendirecektir.

Şüphesiz Türkiye'yi idare etmek siyasetinin bir de Türkiye'den görünen yanı var. Daha önce ifade ettiğim gibi retoriğin aksine Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri de bir idare etme siyasetine dayanmaktadır. Şüphesiz bunda Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı ve kültürü kadar tarihten gelen kuşku ve önyargıların rolü vardır. Dahası bu kuşku ve önyargıları hem batı yönelimi kuvvetli olan geleneksel Kemalist Çevreler hem de Batı yönelimi olmayan geleneksel İslami çevreler çeşitli şekillerde paylaşıyorlar.

Kemalist çevreler için çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma bir kızıl elma olarak vazgeçilmezken; ulusalcı, tam bağımsızlığa dayanan, üniter ve kendine özgü ya da yerel olarak tanımlanmış bir laiklik ve demokrasi uygulaması olan Cumhuriyet bugün için AB ile tam ör-

tüşmemektedir. Her şeyden önce yedi düvele karşı kazanılmış, emperyalizme başkaldırarak dünyanın ezilen uluslarına örnek olmuş Türk devrimi ve onun yarattığı Cumhuriyet üzerinde AB gölgesi hiç de hoş değil. Atatürk'ün tam bağımsızlık prensibine dayanan politikasına AB ile hanel gelecektir.³² Diğer yandan Avrupalılar sözde Kürt sorununa yönelik politikaları ile devletin üniter yapısına tehlike oluşturmakta ve Türkiye'yi bölmek istemekteler, tıpkı yirminci yüzyılın başında yapmak istedikleri gibi. Başka bir deyişle tarihin ipoteği ya da Sevr sendromu Türkiye'de özellikle Kemalist çevrelerin, ama azımsanmayacak başka kesimlerin de, bakışlarında etkili. Öte yandan, Kemalistler için AB Türkiye'nin kendine özgü koşullarla oluşturduğu laiklik ve demokrasi uygulamalarını anlamayarak değişiklik istemekle aslında Cumhuriyetin temel ilkelerini riske sokmaktadır. Bütün bu endişe ve kaygılar bugün Kemalist çevreleri AB konusunda oldukça zor durumda bırakmaktadır. Yıllarca evrensel uygarlığa erişme ülküsüyle yapılan onca şeyden sonra evrensel uygarlığa yerel gerekçelerle karşı durmak şüphesiz kolay değil. Bazıları açıkça AB'ne hayır derken, bazıları da idare etme stratejileri geliştirme çabasımdalar.

İslami çevrelerin durumu da pek farklı değil aslında. Bir yandan kemale ermiş bir dinin mensupları olarak İslam'dan önce gelen dinin, yani Hıristiyanlığın, mensuplarına mutlak üstünlük düşüncesinin getirdiği rahatlık ve yine tarihin mirası saldırgan haçlı nosyonunun getirdiği huzursuzluk, diğer yandan gerek Türkiye'nin sosyo-politik gerçeği ve kurulu düzeninin kısıtlamaları ve gerekse Avrupalıların demokrasi-insan hakları alanındaki performansı karşısında AB'nin kendileri için bir emin liman sağlama ihtimali, fakat tarihten gelen kuşkuların devamı ile duyulan güvensizlik. Bu güvensizliği önde gelen bir isim açıkça ifade ediyor. Abdullah Gül Helsinki sonrasında AB'ye evet demeliyiz görüşünü dile getirirken, Türkiye'nin demokratikleşmesi için AB'nin

katkısı konusunda Türkiye'de son yıllarda yapılanlar karşısında Avrupalıların izledikleri tutumu veri olarak fazla umutlanmadığını ifade ediyor ve Kıbrıs ve Ege meselelerinde de dikkatli olunması gerektiğini ekliyordu.³³ Bu görüşler hem Türkiye'deki İslamî kesimlerin Avrupalılara tam güvenmediğini, hem de tarihin mirası kuşku ve endişelerin etkisini gösteriyor. Ayrıca, İslami çevrelerin de aynen Kemalist çevreler gibi Türkiye'deki ulusalcı söyleme sahip olduklarını gösteriyor. İslamcı çevreler demokrasi ve laiklik hususunda Kemalist çevrelerden ayrılırken, Kıbrıs ve Ege konusunda aynı noktada buluşuyorlar. Nihayetinde, bütün bu endişe ve kuşklar Türkiye'deki siyasetin dar alanı ile birleşince İslami kesimlerin AB politikası da bir idare etme tavrı ile belirleniyor.

Türkiye eğer AB'ne tam üye olmak istiyorsa bu idare etme siyasetini terk etmeli ve AB'ni de terketmeye çekmelidir. Türkiye'nin artık edilgen tutumunu bırakması, var olan politikalara ve taleplere göre tavır koyma stratejisinden kendisi politika üreten ve dahası bu politikaları sadece ikili düzeyde, yani AB-Türkiye ilişkisi düzeyinde değil, AB'nin geneli için de düşünmelidir. Örneğin, AB'nin müşterek tarım politikası konusunda kendi tarım politikasında uyarılama yapmanın ötesinde bizzat AB'nin müşterek tarım politikası üzerine önerilerde bulunmalıdır. Atıla Eralp'in de işaret ettiği gibi Türkiye'nin bir zihniyet değişikliğine ihtiyacı var.³⁴ Artık hem Avrupa'da hem de Avrupalı olması gerekiyor.

Sonuç: Tarihin İpoteginden Kurtulmak

Avrupa'nın kurulması ve AB ile Türkiye ilişkilerinin siyasi, iktisadi, teknik, kültürel ve konjoktürel birsürü zorluğu var. Avrupa'da 'deli dana' krizi var. Türkiye ile ilişkilerde mali protokol ya da başka sorunlar var. Hem Avrupa'nın kurulmasında hem de Türkiye-AB ilişkilerinde ötekileştirme ile tanımlama ve negatif unsurlara dayanma var. Bütün bunların üzerinde ya da gerisinde de tarihin yarattığı kı-

sıtlamalar var. Bu belki normal. Uzun geçmişin kalıntıları da uzun sürer. Türk-ABD ilişkilerinin Türk-Avrupa ilişkilerine göre daha az sorunlu olmasının bir nedeni de şüphesiz daha az geçmişi olmasıdır. Hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin tarihin ipoteğinden kurtulması gerekiyor. Örneğin, Avrupalıların (ve özellikle Almanların) 1930'lar sendromunu ve Türklerin de 1919'lar sendromunu aşması lazım. Bunun için de, yani tarihin ipoteğinden kurtulmak için, geçmişten kaçmak değil geçmişi doğru anlamak gerekiyor. Collingwood'un dediği gibi tarihin ipoteğinin en iyi ilacı tarihin doğru bilinmesidir.³⁵

NOTLAR

1. Thomas Naff, "The Ottoman Empire and the European States System" Hedley Bull ve Adam Watson (der.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984), s. 143. Vurgu benim.

2. Herbert Butterfield, "The Balance of Power" Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations* (London: George Allen and Unwin, 1966), s. 143. Vurgu benim.

3. *Financial Times*, 5 Mart 1997, Çarşamba.

4. Van Mierlo'nun konuşmasını nakleden I.B.Neumann, *Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation* (Manchester: Manchester University Press, 1999), s. 62.

5. 1856 Paris Antlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine girişi hususunda bkz. A.Nuri Yurdusev ve Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı", İsmail Soysal (der.) *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (Ankara: TTK Basımevi, 1999).

6. Ali Fuat Türkegeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, ikinci baskı (Ankara: TTK Basımevi, 1987), ss. I: 60-61.

7. Antlaşmanın metni için bkz. J.C.Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record, 1535-1914*. Genişletilmiş 2. Baskı (New Haven and London: Yale University Press, 1975).

8. Yunanlılar ve Persler arasındaki çatışmanın Avrupa ile Asya, hürriyet ile despotizm, arasında bir çatışmayı temsil ettiğinin Yunanlılarca algılandığı, dolayısıyla Avrupa'nın daha o zamanlarda bir değeri içerdiği yönünde görüşler varsa da bu azınlık bir görüştür ve Avrupa-Asya ikileminden çok Yunan-Pers ikileminin

değer içerikli temsilini ifade eder. Bu konuda bkz. Pim Den Boer, "Europe to 1914: The Making of an Idea", K.Wilson ve Jan van der Dussen (der.), *The History of the Idea of Europe* (London: Open University, 1995), s. 16.

9. Avrupa aidiyetinin kurulması ve bunda pozitif ve negatif elementlerin oynadığı rol konusunu daha geniş bir şekilde başka yerde inceledim. Bkz. A.Nuri Yurdu-sev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", A. Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1997).

10. Avrupa'nın pozitif unsurlarla kurulması argü-manının en tipik savunusuna örnek olarak Christopher Dawson verilebilir. Bkz. *The Making of Europe* (London: Sheed and Ward, 1946); ve *Understanding Europe* (London: Sheed and Ward, 1952). Avrupa'nın negatif unsurlarla kurulması argümanının en güçlü temsilcisi olarak Gerard Delanty verilebilir. Bkz: *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (Basingstoke: Macmillan, 1995). Bu hususlarda daha geniş açıklama için yukarıda adigeçen makaleme bakılabilir.

11. Nakleden Léon Poliakov, *The History of Anti-Semitism*, cilt 2 (New York: The Vanguard Press, 1973), s. 198.

12. Hilberg Nazilerin yaptığı her türlü anti-semitik kısıtlama ve yasaklamanın, 'nihai Çözüm' eylemi hariç, bir benzerinin daha önce kilise hukuku tarafından uygulandığını belirtir. Bkz. Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (Chicago: Quadrangle Books, 1961), ss. 5-6. Hilberg'e göre, Hitler'in anti-semitizmi bir politik araç olarak kullanıp suistimal etmesinin arkasındaki dayanak dinden kaynaklanan geleneksel anti-semitizmdir.

13. Bu konuda bkz. Guenter Leny, "Pius XII, the Jews, and the German Catholic Church", *Commentary* (Şubat 1964), ss. 23-35.

14. Bkz. C.Y. Glock ve R. Stark, *Christian Beliefs and Anti-Semitism* (New York: Harper Row, 1966).

15. Nakleden Glock ve Stark, *Christian Beliefs and Anti-Semitism*, s. xv.

16. Bkz. J. Brown, "Christian Teaching and Anti-Semitism: Scrutinizing Religious Texts", *Commentary* (Aralık 1957), ss. 494-501.

17. Avrupa'nın yakın tarihine ne çoğu tarihçinin bak-tığı gibi anti-nazizm penceresinden ne de Nazileri akla-yan Revizyonist tarih açısından yaklaşmayan tarihçilere verilebilecek en gözde örnek Albert J. P. Taylor'dır. Me-sela, Taylor'ın *The Origins of the Second World War* (London: Penguin Books, 1963) kitabına bakılabilir.

18. Bkz. F.H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963). Hinsley'nin kitabının I. Kısmı Dante'den (ondördüncü yüzyılın başı) yirminci yüzyıla Avrupa birliği ve evren-

sel barış projelerinin kapsamlı bir analizini sunar.

19. Örneğin bkz. Michael Wintle, "Cultural Diversity and Identity in Europe" M.Wintle (der.), *Culture and Identity in Europe* (Aldershot: Avebury, 1996), s. 24.

20. Bram Boxhoorn, "European Identity and the Process of European Unification: Compatible Notions?" M.Wintle (der.) *Culture and Identity in Europe* (Aldershot: Avebury, 1996), s. 142.

21. AB'nin Portekizli Dönem Başkanı AB ülkelerin Avusturya ile ikili diplomatik ilişkileri minimum teknik gerekliliklere indireceğini açıklarken, Dış İlişkiler Komisyonu sözcüsü İngiliz Chris Patten AB'ni Avusturya'ya tepki gösterirken dikkatli olmaya ve abartmamaya çağırıyordu. Bkz. *The Independent*, 8 Şubat 2000.

22. Martin Woollacott, özellikle göçmenlere karşı izlenen politikalarda, Avrupa'nın bütün olarak Avusturya'yı andıran niteliklere sahip olduğunu söylüyor. M: Woollacott, "Jörg Haider's rise will soon be followed by a fall", *The Guardian*, 4 Şubat 2000. Gerçekten de öyle. İnsan sormadan edemiyor: Jörg Haider'in göçmen politikası ile Tony Blair'inki çok mu farklı?

23. Örneğin bkz. Norman Stone, "Haider and the political traditions of Austria", *Turkish Daily News*, 9 Şubat 2000.

24. Bkz. Immanuel Kant, "Perpetual Peace" Hans Reiss (der.), *Kant's Political Writings* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971).

25. Bkz. Dominique Moisi, "A European Triangle: France, Germany, and the United Kingdom" Dennis L. Bark (der.), *Reflections on Europe* (Stanford: Hoover Institution Press, 1997), s. 73.

26. 'İdare etmek' deyiminin Türkçe'de günlük dilde kullanımı daha ziyade 'oyalamak' anlamına geliyor. Burada salt bu anlamda kullanmıyorum. İdare etmek deyi-mini birini oyalamayı da içeren ama onunla iş yapma ve beraber olma anlamında alıyorum. İdare etmek fiilinin birisi hakkında ne yapmalı sorusuna cevap aramayı niteler. Fiili İngilizce'deki 'to manage' karşılığı kullanıyorum.

27. Bu konuda daha geniş incelemeyi yukarda de-ğindiğim makalemde yaptım.

28. Bkz. *Milliyet*, 15 Aralık 1999.

29. Bkz. *Radikal*, 7 Temmuz 1999.

30. Bkz. *Milliyet*, 15 Aralık 1999.

31. Bkz. E. Mortimer, "The Promise of a New Era", *Financial Times*, 3 Nisan 1990.

32. Atatürk'ün tam bağımsızlık politikası izleyip iz-lemmediği bir yana, tam bağımsızlık olgusunun kendisinin mümkün olmadığını başka bir yerde vurguladım. Bkz.

A. Nuri Yurdusev, "Türk Dış Politikası ve Avrupa Birliği Meselesi", *Liberal Düşünce* (Cilt 2, Sayı 8, Güz 1997), ss. 89-90. Bugün artık tam bağımsızlık prensibi Kemalist söylemin mitlerinden birisi haline gelmiştir.

33. Bkz. *Milliyet*, 15 Aralık 1999.

34. Bkz. A. Eralp, "AB ile İlişkilerde Zihniyet Değişmeli", *Milliyet*, 20 Ocak 2000.

35. Bkz. R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford: Oxford University Press, 1961).

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

28 Şubat Süreci

"Ben bu kitapta "28 Şubat Süreci" olarak bilinen döneme tanıklık ederken, siyasette, medyada, akademyada ve toplumun diğer kesimlerinde ortaya çıkan, buyruk almaya hazır, uysal, hatta dalkavukça tutumların bir askerî vesayet rejimini nasıl besleyip büyüttüğünü anlamaya yardım edecek birçok malzemeyi de okuyucunun dikkatine sunuyorum.

Umuyor ve temenni ediyorum ki, Türkiye günün birinde gerçekten normal bir rejime geçerse, bu karanlık dönemin sadece açıkça destekçisi olanları değil, aynı zamanda baskılar karşısında sessiz kalmak suretiyle 28 Şubat rejimine destek verenleri de toplum olarak hatırlarız.

Bu kitap işte böyle bir hatırlatıcı olmayı da umuyor."
"28 Şubat Süreci"nin, Anayasa Hukuku ve siyaset bilimi açısından bir dönemi en iyi şekilde tahlil eden ve tarih düşüren bir eser olarak anılacağına inanıyoruz.

Yeni Türkiye Yayınları
Abdullah Cevdet Sok. No: 33/7 Çankaya / Ankara